

HALK EĞİTİMCİLERİNİN YETİŞTİRİLMESİNDE ÜNİVERSİTELERİN ROLÜ VE YERİ

Doç. Dr. A. Sudi BÜLBÜL (*)

Öğretmen yetiştirmede üniversitelerin rolünün ve yerinin ne olması gerektiği konusundaki tartışmaların uzun bir geçmişi vardır. Çeşitli ülkelerde, öğretmen yetiştiren kurumları iki grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki ve geçmişi en uzun olanı, ülkelere göre yapıları, düzeyleri ve süreleri farklı olarak karşımıza çıkan ve «öğretmen kolejleri» adı altında gruplayabileceğimiz kurumlar; ikincisi ise üniversitelerdir ve üniversitelerin, eğitim bilimleri alanında toplumun ihtiyaç duyduğu yüksek düzey insan gücünün ve öğretmenlerin yetiştirilmesindeki sorumlulukları giderek artmaktadır. Genel eğilim, öğretmen yetiştiren kurumların üniversiteye bağlanması yönünde olduğu halde, kimi ülkelerde, üniversiteler dışında öğretmen yetiştiren kurumlar da varlıklarını hâlâ sürdürmektedirler. Ancak, bu kurumlarla üniversiteler arasındaki bağ, organik olmasa bile, işlevsel olarak giderek kuvvetlenmektedir (1).

Ülkemizde üniversitelerin eğitim bilimleri alanında, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde programlar başlatmaları oldukça yenidir. Üniversitelerimizin öğretmen yetiştirme sorumluluğunu tamamen üstlenmeleri ise, daha yeni bir uygulama olup; 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile başlamıştır.

Bu tebliğde, dünyadaki uygulamaların ve eğilimlerin ve toplumumuzun ihtiyaçlarının ışığı altında, ülkemizde halk eğitimcilerinin yetiştirilmesinde üniversitelerimizin rolünün ve yerinin ne olması gerektiği konusu tartışılmakta ve bazı öneriler sunulmaktadır.

(*) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

Türkiye’de, Cumhuriyet’ten önceki dönemlerde de, yetişkinlerin eğitime yönelik çeşitli uygulamalar bulunmakla birlikte, geniş kapsamlı halk eğitimi uygulamaları Cumhuriyet Döneminde başlatılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu izleyen inkılaplarla birlikte, milli eğitimimizi «batılı ölçülere» göre yeniden kurmak, inkılapların halka benimsetilmesinde ve yaygınlaştırılmasında eğitimi bir «araç» olarak kullanmak ilkeleri benimsendi (2). Batılı ve modern değerlerin yerleştirilmesinde, «okur-yazar» ve «eğitilmiş» bir halk, «zorunluluk» olarak kabul edildi (3). 1926 yılında «Tevhid-î Tedrisat Kanunu» çıkarıldı; 1927 yılında Yeni Türk Alfabesi kabul edildi ve 1928 yılında bir okuma-yazma seferberliği başlatıldı (4). Atatürk bu seferberlikte Türk aydınlarını göreve çağırıyor; onların yeni alfabeyle kısa zamanda öğrenmelerini istiyor; bunun «milli bir görev» olduğunu belirtiyordu (5). Bu seferberlik, 1929 yılında «Başöğretmen Atatürk»ün .ncülüğünde açılan «Millet Mektepleri» ile sürdürüldü. 1932 yılında, bugün kimi kalkınmış ülkelerde çalıştığını gördüğümüz, «çok amaçlı kültür merkezleri»nin ilk örneği diyebileceğimiz, Halkevleri kuruldu, kısa zamanda yaygınlaştırıldı.

Öte yandan, aynı dönemde, karşılaşılan her türlü zorluğa ve yoksulluklara karşın, eğitimin her düzey ve türünde başlatılan yenileştirme ve yaygınlaştırma girişimlerinin ve çabalarının, büyük bir kararlılık ve inançla sürdürüldüğü bilinmektedir. Örgün eğitimde, başlangıçta ilköğretim düzeyinde yoğunlaştırılan çabalar, 1950’li yıllarda ortaokul, 1960’lı yıllarda lise ve daha sonraki yıllarda da üniversite düzeyinde yoğunlaşmış; bu çabaların sonucu olarak, elli yıl gibi, bir ülkenin tarihinde çok kısa sayılabilecek bir süre içinde, eğitim sistemimizin her tür ve kademesinde, okul öğrenci ve öğretmen sayılarında ve okullaşma oranlarında büyük artışlar kaydedilmiştir. Bu sayılar Tablo I’de verilmiştir.

İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerinde 1927 ve 1984 yıllarındaki rakamlar karşılaştırıldığında; **İlköğretimde**, 6043 olan okul sayısının, 47.354’e; 461.985 olan öğrenci sayısının, 6.501.000’e; 15.184 olan öğretmen sayısının 208.891’e; **Ortaöğretimde** (ortaokul + lise ve lise dengi okul) sayısının 141’den 7.444’e; öğrenci sayısının 31.395’ten 2.541.000’e; öğretmen sayısının da 2.083’ten, 130.549’a yükseldiği; **Yükseköğretimde** de, 1927’den 18 olan yüksekokul ve fakülte sayısının, 1984’te 288’e; 3.918 olan öğrenci sayısının 323.000’e,

TABLO I
TÜRKİYE'DE OKUL, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARINDA
GELİŞMELER (1927 - 1984)

İLKÖĞRETİM EĞİTİM DÜZEYİ	1927 (*)	1983-84 (*)
Okul Sayısı	6.043	47.354
Öğrenci Sayısı	461.985	6.501.000
Öğretmen Sayısı	15.194	208.881
ORTAÖĞRETİM ORTAKUL		
Okul Sayısı		4.260
Öğrenci Sayısı		1.451.000
Öğretmen Sayısı		42.381
LİSE		
Okul Sayısı		1.190
Öğrenci Sayısı		530.000
Öğretmen Sayısı		47.697
MES. TEK. LİSE		
Okul Sayısı		1.994
Öğrenci Sayısı		560.000
Öğretmen Sayısı		40.471
TOPLAM (Ortaokul + Lise + Mes. Tek. Lise)		
Okul Sayısı	141	7.444
Öğrenci Sayısı	31.395	2.541.000
Öğretmen Sayısı	2.083	130.549
YÜKSEKÖĞRETİM		
Okul Sayısı (**)	18	288
Öğrenci Sayısı	3.918	323.000
Öğretmen Sayısı	451	20.441

(*) Kaynak : DİE, Milli Eğitim Hareketleri, 1927-1966, Ankara, 1967.

(**) Kaynak : MEGSB Eğitim Gençlik ve Spor İstatistikleri Ankara, 1985, Hizmete Özel.

451 olan öğretmen sayısının ise 20.441'e ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte, 1927-1984 yılları arasında, öğrenci sayılarında ulaştığımız rakamlara karşın, ilköğretim üstü eğitim kademelerinde, 1984 yılında çağ nüfuslarının okullaşma oranları, 12-14 yaş grubunda % 52.1, 15-17 yaş grubunda % 29.7, 18-21 yaş grubunda ise % 9.8'dir. Bunlar bilinen gerçeklerimiz.

Yeterli araştırma bulgularına dayalı olmamakla birlikte, bu rakamların arkasında yatan, örgün eğitim sistemimizin nitelikle ilgili sorunlarını ve içinde bulunduğu bunalımı da biliyoruz; yaşıyoruz.

Öte yandan, toplumumuzda eğitime olan toplumsal istem giderek artmaktadır. 40-50 yıl önceleri, çocuklarını köyünde, kasabasında binbir güçlükte açtığımız okula göndermek istemeyen halkımız, şimdi her köye ortaokul ve lise istemekte; ana-babalar çocuklarının, kendi gördükleri eğitimden daha çok eğitim görmelerini arzu etmektedirler. Aslında bu sonuç, 50 yıldır ülkemizde eğitimi yaygınlaştırmak için gösterdiğimiz çabaların bir sonucudur; sevinmemiz, övünmemiz gereken bir sonuçtur. Bu istemin gelecek yıllarda daha da artacağını söyleyebiliriz. Eğer, bilimsel yöntemlerle sorunları belirleyip, varolan kaynaklarımızın sınırları içinde, daha verimli sonuç alabileceğimiz yaratıcı, yeni yaklaşımlar geliştiremezsek ve bunları planlı, kararlı olarak uygulayamazsak, artacak sayılarla birlikte, sorunlar ve bunalımlar da artacaktır. Bu konuyu şimdilik burada bırakıyorum.

Şimdi kısaca, ülkemizde 12 ve yukarı yaşta iktisaden faal nüfusun eğitim düzeyi hakkında da birkaç noktaya değinmek istiyorum. İktisaden faal nüfus, **örgün eğitimle ilişkisini kesmiş**, çalışan nüfustur. Bu nüfusumuzun eğitim düzeylerine göre oranları Tablo II A, B ve C'de gösterilmiştir.

Türkiye'de iktisaden faal toplam nüfusun % 30.5'i, erkek nüfusun % 17.3 ve kadın nüfusun % 53.9'u okur-yazar değildir. Ülkemizde zorunlu eğitim beş yıldır. Bu sürenin pek çok ülkede, 8, 9, 10 yıl olduğu da bilinmektedir. Nitekim 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da, temel eğitim 8 yıl olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan değerlendirilirse, ülkemizde iktisaden faal nüfusun sadece % 15.3'ü, temel eğitim ya da üstün düzeyde bir eğitim görmüştür. İlkokul mezunlarının oranı % 47.6'dır. Bir başka şekilde, iktisaden faal nüfusun % 84.7'nin eğitim düzeyi ya ilkokul ya da altındadır. Yüksekokul veya fakülte bitirenlerin oranı ise, % 3.9'dur.

TABLO II A
TÜRKİYE'DE 12 VE YUKARI YAŞTA İKTİSADEN FAAL NÜFUSUN
EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE ORANLARI — 1980

	Toplam	Erkek	Kadın (*)
Toplam	19.212.193	12.284.257	6.927.936
	(% 100.00)	(% 63.94)	(% 36.06)
Eğitim Düzeyi	%	%	%
Okur-yazar olmayan	30.5	17.3	53.9
Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	6.6	7.9	4.3
İlkokulu bitiren	47.6	56.0	32.7
Ortaokulu bitiren	4.8	6.5	1.7
Lise veya dengi okul bitiren	6.6	7.6	4.8
Yüksekokul veya fakülte bitiren	3.9	4.7	2.6
Bilinmeyen	0.01	0.05	0.04

Kaynak : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985, s. 72.

İktisaden faal nüfusun çalıştıkları alanlara göre, eğitim düzeyleri farketmektedir. Tarım kesiminde çalışanlarla, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanların eğitim düzeylerine göre oranları Tablo II B ve C'de verilmiştir. Tarım kesiminde okur-yazar olmayanların oranı % 46.6'dır. Bu oranlar erkeklerde % 30.2, kadınlarda % 60.8'dir.

Tablo II A'da dikkati çeken bir husus ta iktisaden faal kadın nüfusun, erkek nüfustan 5 milyon (5.351.321) düşük oluşudur. Bunlar şehir ve kasabalardaki, çalışmayan kızlar ile ev kadınlardır diyebiliriz. Bu grubun eğitim düzeyini bilmiyoruz. Fakat çoğunluğunun eğitim düzeyinin ortaokulun altında olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO II B
TÜRKİYE'DE 12 VE YUKARI YAŞTA İKTİSADEN FAAL NÜFUSUN
EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE ORANLARI — 1980

(Tarımcı, Hayvancı, Ormancı, Balıkçı ve Avcılar)

	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	11.055.218	5.123.145	5.932.073
	(% 100.00)	(%)	(%)
Eğitim Düzeyi	%	%	%
Okur-yazar olmayan	46.6	30.2	60.8
Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	8.1	12.1	4.6
İlkokulu bitiren	42.3	52.7	33.3
Ortaokulu bitiren	1.5	2.6	0.5
Lise veya dengi okul bitiren	1.0	1.7	0.3
Yüksekokul veya fakülte bitiren	0.5	0.7	0.4
Bilinmeyen	0.03	0.04	0.1

Tablo II C'nin incelenmesinden, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlarda okuma-yazma bilmeyenlerin oranlarının erkeklerde % 8.6'ya, kadınlarda % 25.5'e düştüğü; ilkokul bitirenlerin oranlarının erkeklerde % 69.0'a, kadınlarda % 58.4'e yükseldiği görülmektedir. Diğer düzeylerde de tarım kesimine göre oranlar biraz yüksek olmakla birlikte, bu oranlar, üyesi olmayan çalıştığımız Ortak Pazar Üyesi sanayileşmiş ülkelerdeki oranlardan çok düşüktür. Bu da hepimizin bildiği ikinci bir gerçek.

TABLO II C
(Tarım Dışı Üretim Faaliyetlerinde Çalışanlar ve
Ulaştırma Makinalarını Kullananlar)

	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	4.082.677	3.777.297	305.380
	(% 100.00)	(% 92.5)	(% 7.5)
Eğitim Düzeyi	%	%	%
Okur-yazar olmayan	9.9	8.6	25.5
Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	5.2	5.2	5.1
İlkokulu bitiren	69.0	69.9	58.4
Ortaokulu bitiren	7.1	7.3	5.4
Lise veya dengi okul bitiren	6.9	7.1	3.5
Yüksekokul veya fakülte bitiren	1.8	1.8	2.1
Bilinmeyen	0.1	0.1	0.4

Buraya kadar sunduğum tablolardan, tebliğ konumla ilgili olarak varmak istediğim sonuçlar şunlardır :

1. Örgün eğitim sisteminin dışına çıkmış olan ve eğitim düzeyi düşük bulunan milyonlarca insanımız, daha uzun yıllar, üretici, ana-baba, komşu, arkadaş, vatandaş olarak topluma ve birey olarak ta kendilerine karşı iktisadi ve toplumsal sorumluluklarını sürdüreceklerdir. Eğer bu insanların eğitim eksiklikleri, yetişkinlik döneminde giderilmezse, bu durum, hızla değişen ve daha nitelikli insana olan ihtiyacı giderek artan toplumumuzun gelişmesinde en büyük darboğaz ve engel olacaktır.

2. Eğer örgün eğitim sistemimizin çıktılarında gözlediğimiz nitelik eksiklikleri giderilemezse, bunlar da bu eksiklikle yetişkin nüfusa katılacaklar, bu eksikliklerini onların yetişkinlik döneminde gidermek zorunda kalacağız.

Kaldı ki, nüfuslarının tamamına yakını en az 8, 9, 10 yıllık bir temel eğitim görmüş; ortaöğretim ve yükseköğretimde okullaşma oranları, bizden çok yüksek olan ve örgün eğitim kurumlarının çıktılarını,

bize göre, daha nitelikli olduğunu kabul etmemiz gereken kalkınmış ülkelerde bile, örgün eğitim sistemlerinin toplumdaki hızlı değişimleri izleyemediğinden yakınılmakta; bu değişimler okul programlarına yansıtılsa bile, bunun yeterli olmayacağı; çünkü, örgün eğitim kurumlarının, öğrencilerini 10, 15, 20 yıl sonrası için hazırladığı, geleceğin toplumunun ve yetişkinlik dönemini o toplumda geçirecek olan bireylerin ihtiyaçlarının ne olacağını bilinmediği; bu nedenle yetişkin eğitiminin kaçınılmaz olduğu; eğitimin «hayat boyu» sürmesi gerektiği kanısı giderek yaygınlık kazanmaktadır (6).

Kalkınmış ülkelerde, yetişkin eğitimi programlarına katılanların sayılarında, özellikle 1970'li yıllardan bu yana hızlı artışlar olmaktadır. Tablo III'te bu durum görülmektedir.

Ülkemizde halk eğitimine olan ihtiyaç Milli Eğitim Şûraları'nın çoğunun kararlarında belirtilmiştir. Kalkınma Planlarımızın hepsinde, halk eğitimine yönelik hedefler yer almakta; bu konuya ağırlık verilmektedir (7).

1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda «Türk Milli eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki anabölümden

TABLO III
1970 YILLARINDA SEÇİLMİŞ AVRUPA ÜLKELERİNDE
YETİŞKİN EĞİTİMİ PROGRAMLARINA KATILANLAR

ÜLKE	YIL	Toplam Kati- lanlar	Mesleki Eğitime Kati- lanlar	Genel Eğitime Kati- lanlar	(BİN)	
					Toplam Nüfus İçinde Kati- lanlar (%)	Toplam İşgücü İçinde Mesleki Eğitime Kati- lanlar (%)
Kanada	1970-71	3.084	1.152	1.932	23	14
Fransa	1971	—	1.600	—	—	8
Almanya	1970-71	8.953	1.917	7.036	20	7
İsveç	1970	2.036	239	1.797	34	6
İngiltere	1970	6,041	2.951	3.090	15	12
A.B.D.	1969	13.150	4.839	8.311	10	6

Kaynak : OECD, Learning Opportunities For Adults, General Report, Paris, 1977, s. 13.

oluşur» hükmü getirilmiş (Madde 18); ayrıca, yaygın eğitimin özel amacı, kapsamı, görevleri ve kuruluşu ile kurumlararası koordinasyonun esaslarına ilişkin ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir (Madde 40, 41, 42).

Halk eğitimi konusu, insanlarımız ve ülkemiz için büyük önem taşımaktadır. İster «halk eğitimi», ister «yaygın eğitim», isterse «okul dışı eğitim» ya da «sürekli eğitim» diye adlandıralım, bu eğitim genelde her yaştan, her uğraşı alanında, her tabakadan geniş halk kitlelerinin, örgün eğitim sisteminin varolan programları ile karşılanmayan eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını; birey ve toplum olarak, gelişmemizin temelini oluşturacak, çağdaş bilgi, tutum, tavır ve becerilerin, sağlıklı ve sağlam bir yurttaşlık bilincinin, Atatürkçülüğün, «Cumhuriyet Türkiye»nin benimsediği çağdaş ilkelerin, herkese, çiftçiye, işçiye, esnafa, memura, işsize, ev kadınına, öğretilmesini amaçlamaktadır (8).

Halk eğitimi sade Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığını değil, tüm Bakanlıkları, resmi, özel, gönüllü tüm kurum ve kuruluşları ilgilendirmektedir. Ülkemizde, sadece Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın halk eğitimi kurumları ve bu hizmetten yararlananlar dikkate alındığında bile, kendi ölçülerimize göre büyük rakamlara ulaşıldığı görülmektedir. Bunu küçümsememek gerekir.

Halen bu bakanlığa bağlı olarak çalışan 740 Halk Eğitim Merkezi, 50'nin üzerinde Çıraklık Eğitimi Merkezi, 505 Pratik Kız Sanat Okulu ve Olgunlaşma Enstitüsü vardır. Bu kurumlarda 1983-84 ve 1984-85 rakamlarına göre, 5201 tam zamanlı öğretmen, rehber öğretmen ve 21.113 usta öğretici olmak üzere 26.314 eleman çalışmaktadır. Müdür ve müdür yardımcıları bunun dışındadır. 1983-1984'te Halk Eğitimi Merkezlerinin çeşitli alanlarda sunduğu kursların sayısı 31.914, bu kurslara devam edenlerin sayısı ise 738.041 olmuştur. 1984-1985'te Pratik Kız Sanat, Endüstri Pratik Sanat ve Olgunlaşma Enstitülerinde, öğrenci sayısı 89.569 (9). Çıraklık Eğitim Merkezleri hızlı bir gelişme içindedir. İlkokul diploması vermeye yönelik II. kademe Okuma-Yazma kursları, gece ortaokulu, lisesi, ticaret liselerine, Endüstri Meslek Liselerince açılan ortaokul ve üzeri eğitim görmüş genç ve yetişkinleri bir meslek sahibi yapmaya yönelik «örgün yetişkin eğitimi» programlarına istem artmaktadır. Ayrıca, çeşitli Bakanlıkların, mahalli idarelerin, kamu kuruluşlarının, üniversitelerin, meslek kuruluşlarının ve gönüllü kuruluşların halk eğitimi hizmetlerinde de bir artma gözlenmektedir (10).

Ancak, bütün bu gelişmelere karşın, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirttiği gibi «örgün eğitim dışında kalan geniş yığınların eğitim eksikliklerini giderici; onların değişen toplumsal koşullara uymalarını sağlayıcı; kentleşmenin, endüstrileşmenin ve tarımda modernleşmenin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmalarına yönelik, kapsamlı yaygın eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi gerçekleştirilmemiştir» (11).

Şimdilik ülkemizde eğitim için toplumsal istem, yoğun olarak ana-babalardan, çocukları için gelmektedir. Yetişkinler henüz kendi eğitimleri için yoğun bir istemde bulunmaya başlamamışlardır. Hiç şüphe etmeyelim, kalkınmış ülkelerde de böyle olmuştur, yetişkin nüfusun eğitim düzeyi yükseldikçe ve şehirleşme, tarımda modernleşme, sanayileşmenin zorlamasıyla toplumun yetişkinlerden istediği ekonomik ve toplumsal yeterlikler arttıkça, yakın bir gelecekte sıra buna da gelecektir, ve ana-babalar, çocukları için olduğu kadar, kendileri için de eğitim isteyeceklerdir. Zamanında eğitim imkanlarından, çeşitli nedenlerle yararlanamayanlar, bu fırsatın, yetişkinlik dönemlerinde kendilerine tanınmasını isteyeceklerdir. Hükümetler de, sadece yetişkinlerden gelecek bu istem nedeniyle ve insanî amaçlarla değil, toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların da zorlamasıyla, yetişkin eğitimi programlarına ağırlık vermek ve bu hizmeti yaygınlaştırmak zorunda kalacaklardır. Aslında bunda çok geç bile kalınmıştır. Daha da gecikmeden konuyu ciddi olarak ele almamız gerekmektedir.

Halk eğitimi alanında, kalkınmış ülkelerde de karşılaşılmakta olan en büyük sorun, bina, finansman, araç gereç sorunları değil, örgütlenme ve yetişmiş personel sorunlarıdır (12). Bu iki sorun, aslında birbirleriyle ilişkilidir. Birinin varlığı, ötekinin varlığını gerektirmektedir.

Bizde de durum farklı değildir. Bina, araç-gereç ve finansman sorunları çözülebilir. Bu amaçla, yaygın eğitim kurumlarının, 1739 Sayılı Milli Eğitim Kanunu'nun 41. maddesi gereğince, örgün eğitimin her türlü imkânlarından yararlanılabilir. Diğer bakanlıkların, kamu kurumlarının, iş yerlerinin bina ve tesisleri zaman zaman bu amaçla kullanılabilir. Hatta, halen gecekondularında yapıldığı gibi, mahallede uygun herhangi bir binada kurslar açılabilir. Gene, okullardaki öğretmenlerden, çeşitli alanlardaki memurlardan, uygun kurslardan geçirilmek suretiyle, yarı zamanlı olarak öğretmen sağlanabilir. Sorun aslında, bütün bu seçenekleri geliştirecek, planlayacak, düzenleyecek, yürütecek, yarı-zamanlı öğretim personelini ye-

tiştirebilecek uzman personelin bulunmaması noktasında yoğunlaşmaktadır.

Halk Eğitimi Merkezlerimizde tam zamanlı olarak görevli müdür ve müdür yardımcılarımız ilkokul öğretmeni ya da yöneticisi kaynağından gelmektedir. Bunların hiçbirisi, yetişkin eğitimi alanında örgün bir eğitim programından geçmemiştir. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nda, bu elemanların, ilkokul öğretmenliği ve yöneticiliğine ilişkin bilgi, tutum ve becerilerini, yetişkin eğitimi yöneticiliğine kolayca transfer edebilecekleri kanısı vardır. Kuşkusuz bu elemanlar arasında, kendini alanla özdeşleştirmiş, tecrübe ve sağduyu ile yetişkin eğitiminin bazı inceliklerini kavramış olanlar da yok değildir. Fakat bu yeterli değildir.

Bugün pek çok ülkede, yetişkin eğitiminde yönetim ve düzenleme süreçlerinin giderek artan incelikleri, yetişkin eğitimcilerinin, örgün eğitim programları yoluyla, birer meslek adamı olarak yetiştirilmeleri konusunda, hem mesleğin içinden, hem dışından kaynaklanan bir istem doğmuştur. Örneğin Finlandiya'da, devlet yardımı gören yetişkin eğitimi kurumlarında, tam-zamanlı yönetici ve öğretmen olarak çalışanların bu alanda yetişmiş olmaları zorunludur. Birçok ülkede devlet, böyle bir koşul aramamakla birlikte, uygulamada gerek resmi, gerekse özel kuruluşlar bu koşulu aramakta ya da yetişmiş adaylara öncelik tanımaktadır. Bundan başka, yetiştirme programlarının çoğaldığı her yerde, kurumların işe aldıkları personelde, gerekli mesleki niteliklerin bulunmasına dikkat etme eğilimi artmaktadır (13).

Yetişkinlerin eğitim sürecine ilişkin özelliklerinin çocuklardan ve gençlerden farklı olduğu; bu yüzden, yetişkin eğitiminin örgün eğitimden farklı biçimde düzenlenmesine ihtiyaç bulunduğu; yetişkin eğitiminde görev alacak yönetici, düzenleyici ve öğretmenlerin de özel programlarla yetiştirilmeleri gerektiği görüşü uzun yıllar yaygın bir kabul görmemişse de, artık günümüzde bu konu bir tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Şimdi tartışma, yetişkin eğitiminde ihtiyaç duyulan personelin görevlerinin düzeylerine ve çeşidine göre, hangi kurumlarda ve nasıl yetiştirileceği üzerinde yapılmaktadır (14).

Yetişkin eğitimi gönüllü katılma esasına dayanır; zorunlu değildir. Böyle olunca da, örgün eğitimde olduğu gibi «hazır» öğrencilere sahip değildir. Yetişkin eğitimcileri, eğitim programlarının amaçlarını, toplumun ihtiyaçlarına olduğu kadar, programa katılanların çe-

şidi ve düzeyi çok farklı, değişik istek ve ihtiyaçlarına da uyarlamak durumundadırlar. Öte yandan, yetişkin eğitimcileri öğretme yöntemlerini olduğu kadar, örgütsel kuralları da yetişkinlerin özelliklerine uyarlamak zorundadırlar (15). Yetişkin eğitimcilerinden eğitime en çok ihtiyacı olan, fakat eğitim için istekte bulunmayan, toplumun alt tabakalarındaki yetişkinlere ulaşmak, onlarda kendi eğitimleri için bir istem yaratmak; küçük toplumların üyelerinde bir toplum bilinci ve sorumluluğu uyandırmak ve onları toplumun kalkınması amacına yönelik olarak girişime geçirmek; yetişkinlerin çağımızın bilimsel, teknolojik ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerine uyumlarını sağlamaya, kalkınmayı engelleyen davranış, düşünce ve değerleri değiştirmeye, ulusal kalkınmayı desteklemeye, toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma, birlikte çalışma ve örgütlenme becerileri geliştirmeye yönelik eğitim programları geliştirmek ve uygulamak gibi, buradaki saymadığımız fakat toplum için son derecede önemli işlevleri üstlenmesi istenir (16).

Bütün bunlar yetişkin eğitimi alanı için, yetişkin öğretmenliği düzeyinin üstünde, yönetim, düzenleme, planlama, programlama işlevlerini yerine getirecek, bir profesyonel kadronun kullanılmasını gerektirir.

Dünyadaki uygulamalara göre, yetişkin eğitiminde istihdam edilen personeli üç farklı düzeyde gruplayabiliyoruz (17) :

1. **Uzman Yöneticiler, düzenleyiciler** : Bunlar yetişkin eğitimi alanında tam zamanlı olarak çalışan, bu alanı sürekli bir meslek ve kariyer olarak seçmiş uzman elemanlardır. Bu elemanların en az **lisans** fakat tercihan **yüksek lisans** ve mümkünse **doktora** düzeyinde eğitim görmüş ve alanda tecrübe kazanmış kişiler olması beklenir. Bunlar, halk okulu müdürleri ve halk eğitimi deneticileri, tarımsal yayım elemanları, üniversite yayım örgütlerinin, gece kolejlerinin yöneticileri, sanayi eğitimi yöneticileri, devlet kurumlarının ve diğer kuruluşların hizmet-içi eğitim yöneticileri, sağlık eğitimcileri, sosyal kurumların, ceza ve ıslah kurumlarının yetişkin eğitimi yöneticileri, halk kitaplıklarının eğitim uzmanları, dinî kurumlarının yetişkin eğitim programları yöneticileri gibi çeşitli alanlarda ve çeşitli kurumlarda çalışan üst düzey personeldir.

2. **Tam ya da yarı zamanlı yönetici ve öğretmenler** : Bunlar, örgün eğitim kurumlarının yönetici ya da öğretmen olup, tam-zamanlı ya da yarı-zamanlı olarak, bir yetişkin eğitimi kurumunda yönetici-

lik, öğretmenlik görevi yapan elemanlardır. Bu elemanların hizmet öncesi eğitimleri sırasında yetişkin eğitimi alanında da dersler almış ya da sonradan bu alanda sertifika almış olmaları; ayrıca, hizmet-içi eğitim programlarıyla, bu alandaki yeterliklerini yükseltmeleri beklenir. Sertifika eğitiminin genelde yükseköğretim kurumlarınca düzenlenen, kısa süreli, yoğun kurslar yoluyla, hizmet-içi eğitiminin ise, kurumlarda görevli profesyonel yetişkin eğitimcilerin katkısıyla düzenlenen kurslarla gerçekleştirilmesi eğilimi vardır. Fakat bu bir kural değildir.

3. Ücretli ve gönüllü elemanlar : Bunlar bir konuda yeterli tecrübe ve beceri sahibi olup, yetişkin eğitimi programlarında öğretici olarak görev alan, ücretli elemanlar ile, yetişkin eğitimi programlarında gönüllü olarak hizmet eden elemanlardır. Bu elemanların, hizmet öncesinde ve içinde yetişkin eğitiminin yöntem ve teknikleri, çalışacakları kurumun amaçları, örgüt kuralları, ilkeler v.b. konularda yetiştirilmeleri beklenir. Bu yetiştirme genelde kurumun yetişmiş kadrosu tarafından düzenlenir ve yürütülür.

Yetişkin eğitimi kurumlarında, bu üç grup elemanlardan hangilerinin ne ölçüde istihdam edildikleri hususu ülkelere göre değişmektedir. Kalkınmış ülkelerde bile, birinci gruba giren, profesyonel elemanların sıkıntısı çekilmektedir ve alandaki personelin çoğunluğunu ikinci ve üçüncü gruptaki elemanlar oluşturmaktadır. Hatırdada tutulması gereken husus şudur: Yetişkin eğitimi alanında, profesyonel, çekirdek bir kadronun bulunması hem yönetim, düzenleme ve planlama hizmetlerinin niteliğini yükseltecek, hem de ikinci ve üçüncü gruptaki elemanların yetiştirilmelerine imkân sağlayacaktır.

Ülkemizde ise halk eğitimi alanında çalışmakta olan personelin küçük bir grubu ikinci gruptaki elemanlardan, çoğunluğu ise üçüncü gruba giren ücretli elemanlardan oluşmaktadır. Bu elemanlardan hiçbirisi yetişkin eğitimi alanında bir sertifikaya da sahip değildir: Bu elemanların bir hizmet-içi eğitimden geçirilmelerine çaba harcanmaktadır, ancak, nicelik ve nitelik olarak yeterli değildir.

1983-1984 öğretim yılında, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün, il örgütlerinde ve Halk Eğitimi Merkezleri'nde görevli elemanların görevlerine göre sayıları şöyledir :

1. Halk Eğitimi Başkanı	:	38
2. Halk Eğitimi Merkezi Müdürü	:	438
3. Halk Eğitimi Merkezi Müdür Yrd.	:	399
4. Rehber Öğretmen	:	161
5. Kadın Kursları Öğretmeni	:	2086
6. Erkek Kursları Öğretmeni	:	129
7. Usta Öğretici	:	21113

Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin 28., 29. ve 30. maddelerinde ayrıntılı olarak sayılan ve yukarıdaki ilk üç sırada yer alan elemanlara verilen görevler, halk eğitimi alanında, uzmanlık eğitimi görmüş olmayı gerektiren görevlerdir. Aynı yönetmeliğin, bu elemanların seçilme ve atanmalarına ilişkin 37. maddesinde, «Fakülte ve yüksek okul mezunlarından halk eğitimi bölümünü bitirmiş olanlara,» halk eğitimi konusunda araştırması veya yapıtı olanlara, halk eğitimi alanında yüksek lisans ve doktora yapmış olanlara çeşitli ağırlıkta ek puanlar verilmektedir. Fakat uygulamada, bu tür elemanların bulunmaması nedeniyle bu görevlere ilk ve ortaöğretim kurumlarından gelen öğretmenler atanmaktadır.

Günümüzde eğitim sistemlerinin verimli ve yeterli olarak işletilmesinin sadece iyi yetişmiş öğretmenlerle sağlanamayacağı; sistemin, iyi yetişmiş yöneticiler ve deneticilerin yanısıra, eğitim bilimlerinin çeşitli alanlarında yetişmiş uzman personele de ihtiyacı bulunduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Bu alanlardan birisi de halk eğitimi alanıdır (18). Bu ihtiyaç bilinmektedir; çeşitli komisyon raporlarında, toplantılarda dile getirilmiş ve 1982 yılında toplanan XI. Milli Eğitim Şûrası'nda da, ülkemizde 1460 halk eğitimi uzmanına ihtiyaç olduğu saptanmıştır (19).

Buna karşın ülkemizde sadece iki üniversitemizde halk eğitimi alanında lisans ve lisans üstü düzeylerde öğretim yapan birimler bulunmaktadır. Bunlar Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü içinde yer alan Halk Eğitimi Anabilim Dalı ile Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı içinde yer alan Halk Eğitimi Bilim Dalıdır. Her iki üniversitede de halk eğitimi birimleri bölüm olmadıkları için, halk eğitimi derecesi veren programlar uygulamamaktadırlar. Buna bağlı olarak, öğretim elemanı kadroları sınırlıdır (20).

Dünyanın her ülkesinde üniversitelerden üç işlevi yerine getirmesi beklenmiştir. Bunlar öğretim, araştırma ve topluma hizmet başlıkları altında toplanabilir. Eğitim Fakültelerinin ülkemizdeki rolünü ve yerini de bu üç işlev çerçevesinde belirlemek durumundayız. Bu üç işleve ilişkin alanlardan birisi de halk eğitimi alanıdır.

Eğitim Fakültelerinin halk eğitimi alanında derece vermeye başlamaları, birkaç ülke dışta bırakılırsa oldukça yenidir. A.B.D.'inde 78 kişiye ilk doktora derecesi 1935 yılında, Columbia Üniversitesi'nce verilmişti (21). Bu ülkede 1983, 1984 yıllarında, halk eğitimi alanında, 30 kadar üniversite'de yüksek lisans ve doktora düzeyinde, 101 üniversitede de lisans düzeyinde programlar uygulanmaktadır (22). Genelde çoğu ülkelerde, benzer programların başlatılması 1960'lı yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Kabaca 1966 yılından bu yana, bazı ülkelere, tam-zamanlı halk eğitimcilerinin yetiştirilmeleri için düzenlenen yetiştirme programlarının sayısında ve çeşitinde büyük artışlar olmuştur. Şu düzeylerde programlar uygulanmaktadır (23) :

1. Lisans üstü programlar (yüksek lisans, doktora),
2. Lisans programları (lisans tamamlama, lisans),
3. Mezuniyet sonrası diploma, sertifika programları,
4. Tam-zaman gerektiren kısa-sürelili kurslar,
5. Değişik süreli hizmet-içi yetiştirme kursları.

Bu programlardan ilk üçü, üniversitelerce uygulanmaktadır. Kalkınmış ve kalkınmakta olan çeşitli ülkelerdeki pek çok üniversitenin, yetişkin eğitimi alanında, derece, diploma ve sertifika veren programlar açtıkları görülmektedir. Bu programların üniversitelerin dışında bir kurum tarafından uygulanması zaten düşünülemez. Öte yandan, 4. sırada sözü edilen «tam-zamanlı yetiştirme programlarını da üniversitenin bünyesinde bulundurmanın açık faydaları vardır. Bunlardan biri, üniversitelerin ihtiyaç duyulan, disiplinlerarası çeşitli dersler sunabilmesidir (24).

Dikkat edilirse, bu programlar arasında halk eğitimi öğretmenliği diye bir alan yoktur. Programlar halk eğitiminde; farklı düzeylerinde «pedagojik formasyon» kazandırmaya yöneliktir. Esasca «halk eğitimi okuma-yazma» öğretmeni, tarih öğretmeni, biyoloji öğretmeni diye bir öğretmenlik alanı yoktur. Fakat her düzey ve türden örgün eğitim kurumları öğretmenleri, halk eğitimi programlarında da görev almaktadırlar. Bu öğretmenlerin görevlendirildikleri halk eği-

timi programını düzenleyen kurumlarca, yetişkin eğitimi konusunda bir kurstan geçirilmeleri de mümkün olmamaktadır. Halbuki öğretmenlerin böyle bir hazırlığa mutlaka ihtiyaçları vardır. Bu nedenle, çeşitli yabancı kaynaktan ve uluslararası yetişkin eğitimi konferanslarında «her düzeydeki öğretmenler yetişkin eğitimcisi olarak da görev yapabilmelidirler. Bu amaçla her düzey ve türdeki öğretmen yetiştirme programlarında yetişkin eğitiminin kuramsal temelleri ve teknikleri konularına yer verilmelidir» tavsiyesi yer almaktadır ve bu pek çok üniversitede uygulanmaktadır (25).

Ülkemizde de Eğitim Fakültelerinin gerçekleştirmesi beklenen işlerden birisi, benzer programların bir yandan üniversitelerimizin halk eğitimi öğretim elemanı ihtiyacını, öte yandan, alandaki uzman personel ihtiyacını karşılamaktır. Bu amaçla ve ülkemizde alandaki ihtiyaç dikkate alınarak, iki üniversitemizdeki halk eğitimi birimlerinin bölüm haline getirilmesi; diğer büyük üniversitelerimizin Eğitim Fakültelerinde de bu bölümlerin kurulması; bu alanda araştırma görevlisi kadrolarının artırılarak, diğer üniversitelerimize halk eğitimi alanında öğretim elemanı yetiştirmenin bir plana bağlanması kanımızca uygun olacaktır.

Halk eğitimi alanında, özellikle hedef nüfus gruplarının eğitime ilişkin özellikleri ve eğitim ihtiyaçlarını saptamaya, bunlara dayalı olarak eğitim programları geliştirmeye, yeni örgütsel yapıların etkili derecelerinin sınırlanmasına; halk eğitimi alanında görevli bulunan veya görevlendirilecek olan öğretici kadronun eğitim ihtiyaçlarının saptanmasına, bunlar için eğitim programları geliştirilmesine büyük ihtiyaç vardır. Bu araştırmaları ve geliştirme çalışmalarını, üniversitenin ilgili diğer birimleriyle işbirliği halinde, halk eğitimi bölümleri yapabilir. Bir yabancı halk eğitimcisinin de belirttiği gibi «Üniversiteler sadece bilimsel araştırma projeleri hazırlamak ve yapmakla değil, aynı zamanda, araştırma bulgularının bunları uygulayacak olanlara sürekli olarak ulaşmasını sağlamaktan da sorumludurlar. Öğretim, araştırma ve topluma hizmet bir üniversitenin üç temel işlevidir. Halk eğitimi alanında buna büyük ihtiyaç vardır (26).

Kimi ülkelerde üniversitelerin öğretim işlevlerini, halk kesimlerinin eğitiminde de görevler üstlenerek, genişlettikleri; giderek toplum hizmetine daha çok yöneldikleri gözlenmektedir. Böyle bir ihtiyaç 1949 yılında Elsinor'da toplanan uluslararası ilk yetişkin eğitimi konferansı'nda dile getirilmiş ve bu ilişkiden sadece yetişkin eğitimi

alanının değil, toplumun sorunlarıyla yüz yüze gelme imkânı bulacak olan üniversitenin de yararlanacağı vurgulanmıştı (27).

Üniversiteler, kalkınmış ve kalkınmakta olan pek çok ülkede yetişkinlere ve işçilere yönelik programlar açmaktadırlar. Hatta, bu amaçla kurulmuş bulunan ve «Halk Üniversitesi», «Açık Üniversite», «İşçi Üniversitesi» v.b. adlarla anılan üniversiteler vardır. Pek çok Afrika ülkesinde, üniversiteler yetişkin eğitimi ve işçi eğitimiyle ilgilenmişler, buna göre örgütlenmişlerdir (28).

Ülkemizde Eğitim Fakültelerimizin de ağır ağır, ana-babalara, gençlere yönelik küçük çaplı uygulamalarla hizmetlerini halka doğru uzatmaya başlayabileceklerini sanıyorum ve bu yolla elde edilecek tecrübelerin ilerki yıllarda bu konuda yapılabilecek daha yaygın çalışmalar için bir birikim sağlayacağını düşünüyorum.

KAYNAKLAR

1. A. Sudi Bülbül, **Üniversite'de Öğretmen Yetiştirme ve Hacettepe Örneği**, Hacettepe Üniversitesi, 1979 Basılmamış Doçentlik Tezi, s. 71-87.
2. Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1967, s. 80.
3. Turhan Oğuzkan, **Adult Education in Turkey**, Educational Studies and Documents, No. XIV, Educational Clearing House, UNESCO, Paris, 1955, s. 18.
4. A. Sudi Bülbül, **The Efforts On the Eradication of Illiteracy in Turkey A.B.D.**, Karşılaştırmalı ve Uluslararası Eğitim Birliği, Orta-Batı Bölgesi Konferansı'nda Sunulan Çoğaltılmış Tebliğ, 16-17 Nisan 1971, s. 11-16.
5. Bernard Lewis, **The Emergence of Turkey**, Oxford University Press, London, 1966, s. 271.
6. a) Philip H. Coombs, **The World Educational Crisis, A Systems Analysis**, Oxford University Press, London, 1968.
b) Edgar Faure ve diğerleri, **Learning To Be, The World of Education Today and Tomorrow**, UNESCO, Paris, 1972.
7. a) A. Sudi Bülbül, «Eğitim Planlaması ve Harcamaları», **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 623-655.
b) I. BYKP, s. 101-116;
II. BYKP, s. 164-180;
III. BYKP, s. 717, 719, 775;
IV. BYKP, s. 457, 459, 460;
V. BYKP, s. 125, 127, 132, 133, 134, 135, 140, 141, 143, 144, 145, 146.

8. Turhan Oğuzkan, Yetişkin Eğitimi (Yaygın Eğitim) Üst Kademe Yöneticileri ve Uzmanları Toplantısı, 16-18 Nisan 1984, Ankara, Açış Konuşması, çoğalma.
9. a) MEGSB, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Çalışmaları, Ankara, 1984, s. 110.
b) MEGSB, Eğitim Gençlik ve Spor İstatistikleri, Ankara, 1985, Hizmet Özel, s. 165.
10. a) MEGSB, Çıraklık ve Yaygın Eğitim Gen. Md., Çıraklık Eğitimi Merkezleri, Ankara, Aralık, 1985.
b) MEGSB, Türkiye'de Yaygın Eğitim, Yaygın Eğitim Serisi, No. 2, Ankara, Mart 1985, s. 14-20.
11. IV. BYKP, s. 147-149.
12. John Lowe, Dünyada Yetişkin Eğitimine Toplu Bakış, Çev : Turhan Oğuzkan, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1985, s. 89-109, 153-177.
13. a) Ibid, s. 166.
b) UNESCO, 25 Temmuz-7 Ağustos 1972, Tokyo, «Uluslararası Yetişkin Eğitimi Konferansı» Nihai Raporundan Seçilmiş Bölümler, A.S. Bülbül (Çev.) Yetişkin Eğitimi (Yaygın Eğitim) Üst Kademe Yöneticileri ve Uzmanları Toplantısı, Ankara, 16-18 Nisan 1984, Kaynak Materyal : 3, s. 33.
14. a) Ibid, s. 153-177.
b) G. Jensen ve diğerleri, Adult Education, Outlines of An Emerging Fields of University Studies, Adult Education Association of the USA, 1964, s. VIII-XI.
G.G. Darkenwald, S.B. Merriam, Adult Education, Foundation of Practice, Harper and Row, New York, 1982, s. 15-20.
15. a) John W. Powell (ed), Adult Education, Issues In Dispute, AEA of USA, 1960, s. 7, 9, 12, 14, 15, 16.
b) The National Association for Public Schools Adult Education, The Treasury of Techniques for Teaching Adults, Washington D.C., 1964.
c) Norman Deas (ed), Approaches to Adult Teaching, Pergamon Press, London, 1965.
ç) Nathan C. Shaw (ed.), Administration of Continuing Education, A Guide for Administrators, National Association for Public Continuing and Adult Education, Washington D.C., 1969.
16. MEB, Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği, madde. 7, 8, 9, 15, 17, 21, 27, 28, 29, 30, 47, 50, 53.
17. a) Lowe, op. cit., s. 153-177.
b) Jensen ve diğerleri, op. cit., s. VIII-XI.
c) M.S. Knowles (ed.), Handbook of Adult Education in the United States, AEA of the USA, Washington D.C., 1966, s. 117-128.
18. A. Sudi Bülbül, «Eğitim Uzmanlarının Eğitimi», Eğitim Bilimleri Sempozyumu, 5-6 Nisan 1984, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları, No. 136, Ankara, 1984, s. 105-113.

19. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, **Onbirinci Milli Eğitim Şurası**, 8-11 Haziran 1982, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1982, s. 134, 377.
20. Bülbül (1984), s. 112-113.
21. Jennsen ve diğerleri, op. cit., s. 79.
22. a) Kim R. Kaye ve J. H. Hunter (eds), **Guide To Four Year Collages**, 1984, Fourth Adition, Princeton, 1983.
b) Charles T. Straughn, B.L. Straughn, **Lovejoy's College Guide**, New-york, 1983.
c) College Entrance Examination Board, **Index of Majors**, 1982-1983, New York, 1982.
23. Lowe, op. cit., s. 167.
24. Ibid, s. 167.
25. Yetişkin Eğitimi (Yaygın Eğitim) Üst Kademe Yöneticileri ve Uzmanları Toplantısı, Ankara, 16-18 Nisan 1984, **Nihai Rapor**, s. 10.
26. a) Roger W. Axford, **Adult Education, The Open Door**, International Textbook Comp., Scranton, Pennsylvania, 1969, s. 217-213.
b) Philip Coombs ve diğerleri, **New Paths To Learning For Rural Children and Youth**, UNICEF, New York, 1973.
27. A. Sadi Bülbül, **Elsinor'dan Tokyo'ya**, Yetişkin Eğitimi (Yaygın Eğitim) Üst Kademe Yöneticileri ve Uzmanları Toplantısı, Ankara, 16-18 Nisan 1984, Bildiri.
28. ILO, **İşçi Eğitimi ve Teknikleri**, Çev: Necmettin Erkan, ILO, Ankara, Maya Matbaacılık Yayıncılık Lmt. Şti., Ankara, 1983, s. 51.